

УДК 330.101:338.22 (477)

Москаленко О.М., к. е. н., докторант
ДВНЗ «Криворізький національний
університет»

СУЧАСНА ПАРАДИГМА РОЛІ ДЕРЖАВИ У ФОРМУВАННІ ПРИНЦИПІВ І ЗАСАД ВИПЕРЕДЖАЮЧОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Москаленко О. М. Сучасна парадигма ролі держави у формуванні принципів та засад випереджаючого економічного розвитку. У статті обґрунтовується вирішальна роль держави в переході до нової моделі економічного зростання. Доводиться, що такою моделлю є випереджаючий економічний розвиток. На прикладі країн Східної Азії розглядається ключові засади і принципи формування моделі випереджаючого економічного розвитку. Визначаються причини нівелювання ролі держави в трансформаційних економіках. Формулюються основні засади і принципи випереджаючого економічного розвитку.

Москаленко А. Н. Современная парадигма роли государства в формировании принципов и основ опережающего экономического развития. В статье рассматривается решающая роль государства в переходе к новой модели экономического роста. Доказывается, что такой моделью является опережающее экономическое развитие. На примере стран Восточной Азии рассматриваются ключевые позиции и принципы формирования модели опережающего экономического развития. Определяются причины нивелирования роли государства в трансформационных экономиках. Формулируются основные позиции и принципы опережающего экономического развития.

Moskalenko OI. Modern paradigm of a state's role in forming principles and bases in forestalling economic development. The article reviews about the main role of the state in transferring to the new model of economic growth. The author proves that such a model is a forestalling economic development. The main positions and principles of forming a forestalling economic development model are viewed in the example of East Asia countries. The courses of neglecting of a state's role in the transforming economies are identified. The main elements and principles of a forestalling economic development are formulated.

Постановка проблеми. Сучасна світова фінансово-економічна криза стала наслідком не тільки об'єктивних закономірностей економічного розвитку і механізмами роботи міжнародних фінансових інститутів, найбільшу роль у цьому процесі відіграли економічні та ідеологічні причини. Ідеологічною причиною є неадекватність неоліберальної доктрини управління соціально-економічним розвитком, що потягнуло за собою демонтаж систем стратегічного планування та передбачення в країнах. Політичною причиною є глобальна лібералізація, що супроводжувалась демонтажем державних інститутів валютного регулювання, і сприяла захопленню міжнародним капіталом - глобальними фінансовими пірамідами - національних ринків країн і їх національного багатства. Цей процес супроводжувався нівелюванням ролі держави в управлінні національними економіками трансформаційних країн на основі принципів «Вашингтонського консенсусу».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних учених проблему ролі держави в економічному розвитку, її значення та функції у виборі моделі економічного зростання досліджують такі вчені, як Гальчинський А., Геєць В., Желюк Т., Зайцев Ю., Савчук В., Федулова Л., Шнипко О. та багато інших. Серед іноземних дослідників відомі праці таких учених, як Глазьев С., Майер Дж., Малган Дж., Сакс Дж., Стігліц Дж.

Виділення невирішеної проблеми. Невирішеною проблемою залишається пошук шляхів набуття державою авторитету і довіри в суспільстві та бізнес-колах в умовах абсолютної недовіри та нестабільності в соціально-економічній сфері. За цих умов метою є запуск механізмів випереджаючого економічного розвитку, а також активізація економічних резервів і вивільнення ресурсів економічного зростання, орієнтованих на випереджаючий розвиток.

Цілями статті є доведення позиції щодо необхідності посилення ролі держави в економічному розвитку посттрансформаційних економік, а також формування середовища інноваційного мислення в суспільстві з метою переходу до концепції випереджаючого економічного розвитку. Важливою умовою чого стає перегляд урядами країн значення і цілей неоліберальній концепції, що нав'язується ззовні розвиненими країнами, збереження та відстоювання економічного суверенітету національних держав.

Виклад основного матеріалу. Державний сектор - це багатокomпонентний, багаторівневий і багатофункціональний комплекс, який функціонує на базі об'єктів державної власності в різних сферах економіки (реальній, фінансовій тощо). У кожній сфері держава реалізує свою владу, виконуючи певні функції, пов'язані із розвитком суспільства і функціонуванням економіки як цілого. Тому в кожній сфері економіки повинні бути свої засади для оптимального поєднання приватного і державного секторів.

Яку ж роль відводила ідеологія «Вашингтонського консенсусу» державі в розвитку трансформаційних економік? Дана концепція, на думку Глазьева С. Ю. [1, С. 31-32], розроблялась з метою встановлення контролю над менш розвиненими країнами та зменшення нецільових витрат кредитів, що надаються міжнародними організаціями в цілях забезпечення постійної присутності міжнародного капіталу на їх території. В її основу були покладені засади мінімізації державного регулювання економіки, обмеження її питаннями підтримки правопорядку і захисту прав власності, лібералізації цін, а також внутрішньої і зовнішньої торгівлі, усуненні впливу держави на відтворювальні та інвестиційні процеси через формування зв'язку емісії національної валюти до придбання долара. Отже, змістом політики Вашингтонського консенсусу є не забезпечення економічного добробуту та зростання, а основним завданням є нівелювання національного суверенітету країн-позичальників в інтересах міжнародного капіталу. Також змістом концепції «Вашингтонського консенсусу» є технологія контролю за діями урядів в інтересах потреб іноземних інвесторів. Провідну роль у цій системі відіграє МВФ як основний регулятор міжнародної валютної системи. Однак обмеження національних економічних суверенітетів країн стало основою політики МВФ, що зменшує роль слабких в політичному і економічному аспекті держав. Отже, політична та ідеологічна система світу, що склалася, не сприяє економічному розвитку і зростанню світової економіки, а роль держави в економіці нівелюється. За цих умов посилюється пошук нової моделі економічного зростання та виявлення джерел і ресурсів такого зростання з поверненням державі ключової позиції, оскільки саме вона визначає і активізує рівень ресурсно-потенціальних можливостей такого зростання.

У світовій економічній системі, що характеризується, нерівномірністю (асиметрією) економічного розвитку, для трансформаційних економік ідеологами неоліберальної концепції розвитку рекомендується модель наздоганяючого розвитку. Однак це є, на нашу думку, безперспективна модель економічного зростання національної виробничої і науково-технологічної баз, оскільки ґрунтується, частіше за все, на запозиченні технологій, з метою виходу на досягнутий еталонними-країнами рівень розвитку. В умовах наздоганяючого розвитку держава повинна компенсувати ринкову невизначеність, особливо слабкість ринкових інститутів, що знаходяться на стадії зародження та становлення. Результатом такого розвитку є стагнація держави, її поступовий супротив економічному зростанню. Як наслідок, за такої моделі, в країнах з трансформаційною економікою, має місце «інноваційна пауза» і закріплення статусу

«сировинного придатку», «ринку збуту дешевої продукції», ринку «дешевої» робочої сили, в тому числі висококваліфікованої.

Однак на сьогодні, вважаємо, країни з трансформаційними економіками повинні керуватись іншою концепцією економічного розвитку, що є адекватною сучасним процесам антикризових національних стратегій і науково-технологічним трансформаціям, а також моделі інноваційної економіки. Такою концепцією є власне концепція випереджаючого економічного розвитку.

Ураховуючи перспективи економічного зростання та стратегічне завдання досягнення рівня економічного розвитку розвинених країн, можна припустити, що країна з трансформаційною економікою на етапі виходу світової економіки із фінансово-економічної кризи, буде спроможною підтримувати темпи зростання ВВП у 2-3 рази вищі у довгостроковій перспективі [3, С. 421], ніж аналогічні показники країн з розвинутою ринковою економікою.

Так, у табл. 1 представлено динаміку світового ВВП у розрізі регіонів за 2004-2011 рр., а також прогноз на 2012 р. З табл. 1 видно, що динаміка економічного розвитку за регіонами світу є нерівномірною. Світовий ВВП має тенденцію до флуктуацій, з різким падінням у 2009 році до значення -1,1 %, що, безумовно, можна пояснити світовою фінансово-економічною кризою сучасного періоду розвитку світової економіки. Відносно постійно зростаючу динаміку ВВП демонструють країни Східної Азії, Південно-Східної Азії та Тихоокеанського регіону, що є визначальною характеристикою сучасного економічного розвитку з позиції перенесення активності економічного зростання в зазначені регіони в системі цивілізаційних чинників. Під останніми розуміється вдала економічна політика інноваційного розвитку країн Південно-Східної Азії, що заснована на особливому характері відносин між урядами та бізнес-колами цих країн, високою ефективністю макроекономічного менеджменту, вдалим використанням ендегенних і екзогенних ресурсів економічного зростання, довірою суспільства до влади, тобто економічною політикою держави, специфіку та характер якої, на думку вчених [7, С. 103], неможливо відтворити в інших країнах.

Таблиця 1

Реальний ВВП, світ та регіони, % за 2004-2012 рр.¹

Рік Регіон	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012²
Світ	4,9	4,5	5,1	5,2	3,0	-1,1	5,3	3,8	3,3
Розвинені економіки і Європейський Союз	3,1	2,6	2,9	2,6	0,6	-3,5	3,2	1,6	1,2
Центральна і Південно-Східна Європа і СНД	8,3	7,0	7,9	7,6	4,5	-6,5	4,5	5,1	1,1
Східна Азія	8,9	8,9	10,0	11,2	7,3	6,1	8,4	4,2	3,3
Південно-Східна Азія і Тихоокеанський регіон	6,5	5,9	6,2	6,5	4,4	0,5	9,5	7,9	7,3
Південна Азія	7,6	8,8	9,1	8,7	6,6	5,0	6,9	4,8	5,2
Латинська Америка і Кариби	6,0	4,7	5,7	5,7	4,2	-2,5	6,1	4,6	3,6
Середній Схід	6,4	5,8	5,5	6,1	4,9	1,4	4,3	3,1	3,2
Північна Африка	4,7	5,0	6,1	5,8	5,5	3,7	4,3	3,1	3,2
Африка на південь від Сахари	7,2	6,1	6,3	6,8	5,4	1,2	5,3	4,9	5,5

Примітки. 1. Складено автором за даними [11, С. 45; 12, С. 2]. 2. 2009, 2012 рр. – прогноз.

Таким чином, вищезазначені чинники економічного розвитку, що стимулюють його позитивну динаміку і є бажаним з точки зору стратегічних цілей існування світового

суспільства, відображають рівень та якість розвитку тих чи інших інститутів, які визначають і формують певне інституціональне середовище функціонування економічних систем.

Отже, яскравим прикладом випереджаючого економічного розвитку є Східна Азія, яка досягла значних успіхів у стійкому економічному зростанні. За аналізом статистичних даних Дж. М. Майєра та Дж. Е. Рауха [6, С. 65] можна стверджувати, що в період з 1965 по 1990 рр. 23 країни Східної Азії мали вищі темпи зростання, ніж усі інші країни світу. До цих успішних у випереджаючому економічному розвитку країн відносяться лише вісім країн цього регіону: Японія; країни «тигри»: Гонконг, Південна Корея, Сінгапур і Тайвань; три нові індустріальні країни Південно-Східної Азії: Індонезія, Малайзія та Таїланд. Учені визначають основні спільні умови і характеристики економічної політики, які дозволили досягти ефективних результатів цим країнам в економічному розвитку: рівномірний розподіл доходів розвитку (порівняно з іншими країнами, що розвиваються, вони мають значно меншу соціальну нерівність, яка до того ж постійно зменшується); швидкі темпи зростання і ріст акціонерного капіталу як визначальна характеристика східно-азійського дива (позитивний зв'язок між економічним зростанням і нагромадженням капіталу як спільні переваги для виділених країн); приватні внутрішні інвестиції в поєднанні із швидкими темпами зростання людського капіталу як основні рушії економічного прогресу; швидке зростання сільського господарства, незважаючи на відносне зменшення його значення; надзвичайно швидкі темпи зростання предметів промислового виробництва, що полегшувало освоєння зарубіжних технологій; зниження темпів росту населення у ВЕКСА (Індонезія, Південна Корея, Малайзія, Філіппіни, Таїланд) в порівнянні з іншими країнами, що розвиваються, наслідком чого стало збільшення споживання на душу населення, а також надлишків для реінвестування; створення економічних та інституціональних умов для більш ефективного розміщення своїх вільних фінансових ресурсів у високоприбуткових сферах економічної діяльності; високе зростання продуктивності факторів виробництва; кращі стартові умови, такі як розвинута система освіти та державного управління.

Звернемося в аналізі до державної політики як передумови прискореного економічного зростання. В аналізованій вченими групі країн ВЕКСА саме державному управлінню присвоюється позитивний результат в такому стрімкому економічному розвитку, аналогів якому не було в світі. Тобто, економічне зростання країн Східної Азії пояснюється правильно закладеними основами державної політики. Рівень макроекономічного менеджменту оцінюється фахівцями в сфері державного управління як надзвичайно високий, що створило умови для становлення стабільного фінансового середовища, яке, в свою чергу, сприяло притоку приватних іноземних інвестицій. Економічна політика, спрямована на прозорість та доступність банківської системи для інституціональних вкладників, забезпечила зростання фінансових заощаджень.

У цій ситуації постає проблема доцільності вибору того чи іншого методологічного інструментарію економічної політики. Дослідники економічного розвитку Східної Азії ставлять центральну методологічну проблему, роблячи спробу відрізнити урядові втручання, які приiali економічному зростанню, від втручань, які були шкідливими. Але запропонувати сценарій розвитку подій, за умови відсутності таких втручань, на переконання цих авторів, власне не можна. Тому, на їх думку, в країнах, що розташовані в Східній Азії, результатом урядового втручання в деяких випадках стали більш високі та стійкі темпи зростання.

Таким чином, проведений порівняльний аналіз країн підкріплює нашу наукову позицію і дозволяє виділити такі основні засади випереджаючого економічного розвитку, а саме: 1) інноваційний характер розвитку в основі економічної системи на базі досягнень науково-технічного прогресу; 2) випередження досягнутих можливостей економіки та її потреб через багатократне зростання продуктивності та загальної ефективності економіки; 3) розвиток економіки на випередження на основі систем стратегічного прогнозування та

передбачення ключових пріоритетних напрямків розвитку науки, техніки і технології, а й відповідно галузей промисловості; 4) завчасна підготовка фахівців для галузей економіки наступного технологічного способу виробництва; 5) створення передумов для реалізації і забезпечення нових потреб суспільства не тільки у матеріальних благах, а, насамперед, в якості життя кожної окремо взятої людини у системі духовно-матеріальних координат.

Виходячи із вищезазначених засад випереджаючого економічного розвитку, можна вивести наступні його принципи: 1) збалансованість економічного розвитку; 2) створення рівних стартових умов для запуску інноваційних галузей; 3) комплексність, сталість і системність урядових заходів із підтримки інноваційних галузей; 4) використання методів передбачення і прогнозування науково-технологічного розвитку; 5) завчасне закладення базису нового технологічного способу виробництва в діючому технологічному укладі; 6) забезпечення рівності в доступі населення до всіх суспільних благ; 7) визнання найвищою цінністю людину через інвестиції в людський капітал на рівні, що відповідає потребам випереджаючого економічного розвитку; 8) узгодженість державної економічної політики з стратегічними цілями розвитку та потребами суспільства.

Сучасний етап розвитку економічної політики характеризується появою нового інструментарію [4, С. 276], такого як індикативне планування, прогнозування та передбачення, визначення державних пріоритетів розвитку, регулювання на державному рівні фінансово-кредитної системи, перерозподіл доходів населення, державні витрати (в т.ч. державні закупівлі, трансферти) тощо. Отже, змінюється роль держави, а точніше вона посилюється в реалізації соціально-економічних цілей економічної політики. Тобто, держава виходить на перший план соціально-економічних відносин між різними групами суб'єктів як в середині країни, так і на міжнародному рівні.

Випереджаючий економічний розвиток, що ґрунтується на досягненнях науково-технічного прогресу, надає можливість країні багатократного зростання продуктивності праці та загальної ефективності економіки [2, С. 39-50]. Інша особливість - прискорення цього зростання на основі переходу до використання все більш значних досягнень науки. Можна передбачити, що у недалекому майбутньому з'являться такі досягнення фундаментальної науки, які дозволять перейти до нових етапів прискорення розвитку ефективності економіки.

Особливу роль у випереджаючому економічному зростанні відіграють економічні відносини. Задачею економічної політики є створення стимуляційної властивості економічної системи. Система стимулів економічної системи є об'єктивною і викликана перевагами ринкових відносин. Ця здатність дозволяє економіці позбавлятися застарілих форм економічних відносин. Зміна останніх прямо виражає посилення впливу цілеспрямованості прискорення економічного зростання на підвищення добробуту населення, визначає розвиток системи ефективного використання ресурсів, підвищує дієвість стимулів. Оновлення економічних відносин створює для них умови у вигляді нової цілі, стимулів, і тому є вирішальним фактором випереджаючого розвитку.

Висновки. Отже, в концепції випереджаючого розвитку важливе значення має активна інтервенціоністська держава, яка, з одного боку, може підтримувати близькі стосунки з економічними і політичними лідерами суспільства, з іншого боку, держава та її службовці повинні мати повноваження і престиж, що породжує можливість реалізації довгострокового курсу економічного і соціального розвитку на засадах зменшення зростання нерівності і бідності. Тобто, у розкритті наукової проблеми пошуку нової моделі економічного зростання, особливо актуальною є роль держави. Постає питання: наскільки сильною має бути держава та яку роль вона повинна відігравати у формуванні економічної системи випереджаючого розвитку й у розподілі соціальних і економічних благ і ресурсів? Це і визначає **перспективи подальших наукових досліджень** у цьому напрямку.

Список використаних джерел:

1. Глазьев С. Ю. Стратегия опережающего развития России в условиях глобального кризиса: Монография / С. Ю. Глазьев. - М.: «Экономика», 2010. - 287с.
2. Гохберг Л. М. Научная политика: глобальный контекст и российская практика / Л. М. Гохберг, С. А. Заиченко, Г. А. Китова, Т. Е. Кузнецова: Издательский дом Высшей школы экономики. - М.: 2011, 310 с.
3. Економічне зростання в перехідний період / Перехідна економіка: Підручник / В. М. Геець, Є. Г. Панченко, Е. М. Лібанова та ін.; За ред. В. М. Гейця. - К.: Вища шк., 2003. - 591 с.: іл. - С.417-426.
4. Зайцев Ю. К. Сучасна політична економія (проблеми та інституціональне поле предмета і методології досліджень) : навч. посіб. / Ю. К. Зайцев, В. С. Савчук. - К.: КНЕУ, 2011. - 337, [3] с.
5. Майер Джеральд М. Основні проблеми економіки розвитку/ Джеральд М. Майер, Джеймс Е. Райх, Антон Філіпенко. - К.: Либідь, 2003. - 688 с.
6. Малган, Дж. Искусство государственной стратегии: Мобилизация власти и знания во имя всеобщего блага [Текст] / пер. с англ. Ю. Каптуревского под научн. ред. Я. Охонько. - М.: Изд. Института Гайдара, 2011. - 472 с.
7. Норгаард О. Економічні інституції та демократична реформа. Порівняльний аналіз посткомуністичних країн / О. Норгаард / Пер. з англ. М. Коцуба та А. Галушки. - К.: Ніка-Центр, 2007. - 424 с.
8. Фуруботн Эрик Г. Институты и экономическая теория. Достижения новой инситуциональной экономической теории [Текст] / Э. Г. Фуруботн, Р. Рихтер; [пер. И. В. Григорьев и др.]; пер. с англ. под ред. В. С. Катькало, Н. П. Дроздовой, 2005. - 702 с.
9. Сакс, Дж. Д. Конец бедности. Экономические возможности нашего времени [Текст] / Дж. Д. Сакс / Пер. с англ. Н. Эдельмана. - М.: Изд. Института Гайдара, 2011. - 424 с.
10. Стігліц Е. Джозеф. Економіка державного сектора / Джозеф Е. Стігліц / Пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський. - К.: «Основи», 1998. - 854 с.
11. Global employment trends: January 2010 / International Labour Office. - Geneva: ILO, 2010. - 84 p.
12. World Economic Outlook Update / International Monetary Fund. - January, 2012 - 7 p.

Ключові слова: економічна політика, економічний розвиток, випереджаючий економічний розвиток, наука, світове суспільство, роль держави, нова модель економічного зростання, асиметрія економічного розвитку.

Ключевые слова: экономическая политика, экономическое развитие, опережающее развитие, наука, мировое общество, роль государства, новая модель экономического роста, асимметрия экономического развития.

Key words: economic policy, economic development, forestalling economic development, science, global society, role of the state, new model of economic growth, asymmetry of economic development.